

مجموعہ درس کتدرایی دہارہ:

روش تحقیق عمومی

باروکیرو علوم انسانی - اسلامی

دکتر احمد پاکتچی

تنظیم و ویرایش:

مصطفی فروتن تنہا

باہتمام:

انجمن علمی دانشجویان الهیات دانشگاه امام صادق علیہ السلام

فهرست مطالب

.....	سخن ناشر	۹
.....	مقدمه	۱۳
.....	پیشگفتار	۱۳
.....	فصل ۱. ماهیت و استانداردهای تحقیق	۱۷
.....	۱-۱. اشتراک لفظی تحقیق	۱۷
.....	۲-۱. تفاوت مطالعه و تحقیق	۱۹
.....	۳-۱. ویژگی‌های یک پژوهش	۲۱
.....	۱-۳-۱. نوآوری	۲۱
.....	۲-۳-۱. رعایت نظم جمعی	۲۲
.....	۳-۳-۱. دقت	۲۲
.....	۴-۱. ویژگی‌های فردی محقق	۲۳
.....	۵-۱. دامنه کاربرد روش تحقیق	۲۵
.....	۱-۵-۱. گونه‌های علوم	۲۶
.....	۶-۱. اهداف این کتاب	۲۹
.....	۷-۱. استانداردهای تحقیق	۳۰
.....	۱-۷-۱. ایده	۳۰
.....	۲-۷-۱. تعیین موضوع (عنوان)	۳۱
.....	یکم. استانداردهای تعیین موضوع (عنوان)	۳۱
.....	الف. انتخاب واژه‌های تعریف‌شده و معنی‌دار	۳۱

ب. سنجش امکانات محلی برای تحقیق.....	۳۳
ج. سنجش امکانات شخصی.....	۳۴
د. ضرورت.....	۳۵
دوم. دامنه عنوان.....	۳۷
فصل ۲. مطالعه اولیه.....	۳۹
۱-۲. نحوه استفاده از کتابخانه‌ها.....	۳۹
الف. کتابخانه‌های باز.....	۳۹
ب. کتابخانه‌های بسته.....	۴۰
۲-۲. منابع مطالعه اولیه.....	۴۰
۱-۲-۲. دایرةالمعارف‌ها.....	۴۰
یکم. دایرةالمعارف‌های عمومی.....	۴۱
دوم. دایرةالمعارف‌های تخصصی.....	۴۲
۲-۲-۲. کتاب‌های دستی.....	۴۲
۳-۲. ثمرات مطالعه اولیه.....	۴۳
۱-۳-۲. ایجاد سؤال.....	۴۳
۲-۳-۲. بازنگری در عنوان.....	۴۳
۳-۳-۲. شکل‌گیری و وضوح ایده.....	۴۴
۴-۲. روش‌دار با منابع.....	۴۵
۵-۲. منبع‌یابی.....	۴۷
۱-۵-۲. دایرةالمعارف‌ها و کتب دستی.....	۴۷
۲-۵-۲. ارجاعات موجود در تحقیقات و آثار شناسایی‌شده.....	۴۹
۳-۵-۲. راهنماهای کتاب‌شناختی.....	۵۱
۶-۲. کتاب‌شناسی توضیحی.....	۵۲
فصل ۳. یادداشت‌برداری.....	۵۷
۱-۳. طبقه‌بندی موضوعی فیش‌ها.....	۵۸
۱-۱-۳. طبقه‌بندی بر اساس رابطه علت و معلول.....	۵۸
۲-۱-۳. طبقه‌بندی زمانی.....	۵۸
۳-۱-۳. طبقه‌بندی مکانی.....	۵۹

۶۰	۳-۱-۴. روش مقایسه‌ای
۶۲	۳-۲. درجه‌بندی منابع
۶۶	۳-۳. موارد استفاده از منابع دست اول و دوم
۶۹	۳-۴. روش‌های یادداشت‌برداری
۷۶	۳-۴-۱. یادداشت‌برداری توضیحی
۸۱	۳-۴-۲. یادداشت‌برداری به زبان محقق (خلاصه‌نویسی)
۸۵	۳-۴-۳. یادداشت‌برداری به صورت چکیده
۸۶	یکم. کاربردها
۸۸	۳-۴-۴. یادداشت‌برداری به صورت نقل قول
۸۸	یکم. کاربردها
۹۰	۳-۴-۵. یادداشت‌های شخصی
۹۳	فصل ۴. نگارش نهایی
۹۳	۴-۱. رابطه تحقیق و نگارش
۹۷	۴-۲. مراحل نگارش
۱۰۲	۴-۲-۱. تهیه طرح
۱۰۳	۴-۲-۲. جبران کاستی اطلاعات
۱۰۵	۴-۲-۳. ایجاد و توسعه بند (پاراگراف) در بدنه مقاله
۱۰۵	یکم. بند چیست؟
۱۱۰	دوم. ساختار یک بند
۱۱۱	الف. آسیب‌های تداعی
۱۱۳	ب. زیبایی مهمتر است یا دقت؟
۱۱۴	سوم. خردسازی مقاله به مجموعه‌ای از بندها
۱۱۷	۴-۲-۴. ضعف‌های مقاله اولیه و رفع آن‌ها
۱۱۸	یکم. گسترش (توسعه) بندی
۱۲۲	دوم. پیوند بندی
۱۲۳	سوم. تقسیم بندی (پاراگرافی)
۱۲۸	۴-۲-۵. طبقه‌بندی و فصل‌بندی
۱۳۵	۴-۳. علایم تقسیم‌بندی

۱۳۵.....	۴-۳-۱. مقالات لاتین.....
۱۳۶.....	۴-۳-۲. مقالات فارسی و عربی.....
۱۳۷.....	۴-۴. مستندسازی.....
۱۴۱.....	۴-۵. دلایل مستندسازی.....
۱۴۴.....	۴-۶. ارجاع به منابع مختلف.....
۱۴۷.....	۴-۶-۱. ارجاع به یک کتاب.....
۱۵۱.....	۴-۶-۲. ارجاع به نسخ خطی.....
۱۵۲.....	۴-۶-۳. ارجاع به منابع غیرکتابی.....
۱۵۶.....	۴-۶-۴. ارجاع به منابع و اسناد ویژه.....
۱۶۱.....	فصل ۵. آشنایی با دایرةالمعارف‌ها.....
۱۶۲.....	۵-۱. تفاوت دایرةالمعارف‌های عمومی و تخصصی.....
۱۶۴.....	۵-۲. دایرةالمعارف‌های عمومی.....
۱۶۵.....	۵-۳. آشنایی با چند دایرةالمعارف عمومی.....
۱۶۵.....	۵-۳-۱. به زبان فارسی.....
۱۶۷.....	۵-۳-۲. به زبان عربی.....
۱۶۹.....	۵-۳-۳. به زبان انگلیسی.....
۱۷۳.....	۵-۴. چند دایرةالمعارف ملی.....
۱۷۴.....	۵-۵. علل تعدد دایرةالمعارف‌ها.....
۱۷۶.....	۵-۶. دایرةالمعارف‌های تخصصی.....
۱۷۷.....	۵-۷. آشنایی با چند دایرةالمعارف تخصصی.....
۱۸۱.....	منابع.....
۱۹۷.....	نمایه.....

مقدمه

مطالبی که در پیشاروی خوانندگان گرامی قرار دارد، صورت پیاده شده از مجموعه دروسی است که با همین موضوع از سوی بنده ارائه شده است. با وجود آنکه تلاش دانشجویان و همکاران عزیز بنده در آماده سازی این مجموعه، درخور تقدیر است، اما به هر روی باید به تفاوت ماهوی که میان القای درس و تألیف وجود دارد، توجه داشت. در این باره هم باید به کم دقتی‌ها و خطاهایی اشاره کرد که به سبب ارائه شفاهی دروس، اجتناب‌ناپذیر است و هم به مطالب نگفته‌ای اشاره کرد که به سبب سطح مخاطبان درس و محدودیت وقت از بیان آن پرهیز شده است. البته همکاران در آماده سازی کوشش داشته‌اند تا حد ممکن هم از خطاها بکاهند و هم در سطح محدودی به مستند یابی مطالب بپردازند. در طی سالها فعالیت آموزشی و پژوهشی، بسیار رخ داده است که درسی با عنوان یکسان، بارها و با تفاوتی در مطالب توسط اینجانب ارائه شود، ولی در پیاده‌سازی حاضر، بر یکی از این دروس القا شده، یا تلفیق دو دوره تدریس بسنده شده است.

پوشیده نیست که اگر چنین درسنامه‌هایی با استقصای همه دروس القا شده و تجميع آنها فراهم آید و مستندیابی کامل درباره آن انجام شود، بخشهایی از مطالب گفته نشده در آن تدارک شود و نهایتاً به دیده تألیف

دانشگاه امام صادق علیه السلام درواقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام باتوجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و.... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (فرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. ازاین منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

نگریسته شده، یک دور با مسئولیت کامل مؤلف ویراست علمی شود، به صورت مطلوب نزدیکتر خواهد بود. این مسیری است که به عنوان یک طرح کلان پژوهشی در دست انجام است و با توجه به مراجعاتی که وجود داشت، برآورد آن شد که به لحاظ مطلوبی دورتر، از امکانی که در دسترس است، چشم پوشی نشود. امید است که خطاها به دیده اغماض نگریسته، و مضامین به بوته نقد نهاده شود، باشد که بازتاب آن در اختیار ما قرار گیرد و بتواند در ویراست اصلی این آثار سودمند واقع گردد.

احمد پاکتچی

تهران ۹۰/۱۰/۲۰

پیش‌گفتار

انجمن علمی دانشجویی الهیات به منظور انسجام فعالیت‌های علمی، پژوهشی و ایجاد نشاط علمی در دانشجویان الهیات در سال ۱۳۸۳ به همت جمعی از دانشجویان این رشته با عنایت خداوند متعال تأسیس گردید.

از جمله اهداف انجمن می‌توان به زمینه‌سازی جهت شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌های علمی پژوهشی دانشجویان، تلاش جهت پژوهش‌محور نمودن آموزش از طریق ایجاد رابطه منطقی بین آموزش و پژوهش، ایجاد رقابت و فرصت‌های عادلانه علمی به منظور شناسایی و سازماندهی استعدادهای دانشجویان، بهره‌گیری از مشارکت آنان در ارتقای فضای علمی دانشگاه و زمینه‌سازی جهت تبلور و شفاف‌سازی خواسته‌های دانشجویان در امور علمی و پژوهشی اشاره نمود.

جهت تحقق این اهداف گام‌هایی از جمله برگزاری سخنرانی‌ها، نشست‌ها، هم‌اندیشی‌ها و همایش‌های علمی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی - پژوهشی و نمایشگاه‌های علمی و تخصصی، تشکیل گروه‌های مطالعاتی، سازماندهی اردوها و بازدیدهای علمی و تولید و انتشار منشورات علمی - دانشجویی به حول و قوه الهی برداشته شد.

نظر به استقبال دانشجویان ارجمند - اعم از اعضای دانشگاه و حتی خارج از دانشگاه - از آثار برخی اساتید که در کلاس‌های درسی و یا

سخنرانی‌های علمی و... ارائه شده بود، انجمن علمی دانشجویی الهیات بر آن شد جهت احیای چنین آناری که حاوی نوآوری‌های علمی و ابتکارات اساتید ارجمند دانشگاه است، اقدام به انتشار آنها نماید.

مجموعه پیش رو، متن سلسله جلسات استاد ارجمند دکتر احمد پاکتچی است که در یک نیمسال تحصیلی ذیل دو واحد درسی «روش تحقیق و آمار» در دانشگاه امام صادق علیه السلام ارائه شده و پس از پیاده‌سازی و حروف‌چینی، ویرایش و فهرست‌بندی شده است. نکته بسیار مهم و قابل تأمل در مورد این اثر، کاربردی بودن نکات استاد جهت نوشتن یک مقاله یا تحقیق علمی می‌باشد به طوری که استاد کلیه مراحل جهت آماده‌سازی یک تحقیق علمی - از مطالعات اولیه تا فیش‌نویسی و پاک‌نویس نمودن و حتی نکات قابل توجه جهت چاپ تحقیق - را به صورت گام به گام در کلاس خود با ذکر مثال‌های ساده و کاربردی به دانشجویان آموزش داده‌اند.

لازم به ذکر است منبع کمکی استاد در این درس، کتاب «راهنمای کامل نگارش مقالات پژوهشی»، نوشته جیمز لستر^۱ بوده است. سعی شده اطلاعات این مجموعه، به روز شود؛ برخی از مثال‌ها و نام مقالاتی که در متن آمده، واقعی نبوده و فرضی‌اند.

ویراستار محترم تا حد ممکن صورت گفتاری سخن را به نوشتاری تبدیل کرده است اما از دگرگون کردن متن و بازنویسی آن پرهیز داشته تا کیفیت پرداختن به بحث و شیوه آن عوض نشود. لازم به ذکر است در برخی موارد که به دلایلی، ابهاماتی در متن پیاده شده از نوارهای کلاس درسی وجود داشت، ویراستار ارجمند با مراجعه به استاد محترم، از نظر ایشان جهت بازسازی مطلب بهره برده است.

امید است انتشار این اثر در کنار سایر فعالیت‌های انجمن علمی دانشجویی الهیات گامی دیگر - گرچه کوچک - به منظور زمینه‌سازی

حضور پررنگ‌تر کلیه علاقه‌مندان و پژوهش‌گران در حوزه مطالعات اسلامی به ویژه دانشجویان دانشگاه امام صادق علیه السلام در عرصه جهاد علمی باشد؛ گامی در راستای تحقق منویات مقام معظم رهبری مدظلّه العالی مبنی بر دستیابی این دانشگاه به جایگاه مرجعیت علمی در حوزه علوم انسانی.

بدیهی است بهره‌مندی از نظرات پژوهش‌گران ارجمند در مورد این اثر، ما را در ارائه کم‌نقص‌تر ویرایش‌های آتی، در قالب یک کتاب رسمی یاری خواهد نمود؛ لذا از طریق پست الکترونیکی و نشانی مندرج در شناسنامه اثر، مشتاقانه در انتظار انتقادات و پیشنهادهای مخاطبان ارجمند هستیم.

در پایان لازم است از همه کسانی که ارائه این اثر حاصل تلاش‌های مجدّانه آن‌هاست از جمله دانشجویان عزیز مصطفی فروتن تنها، سید محمد صادق میرجلیلی و محمد جانی پور تشکر و قدردانی نموده، از درگاه ایزد مَنان برای ایشان توفیق روزافزون مسئلت نمایم.

و ما توفیقنا الا بالله العلیّ العظیم

محمد جواد نیک‌روش

تابستان ۱۳۸۸